

TÜRKİYE'DE HAYVAN HAKLARININ HUKUKİ BOYUTU

1. Giriş

20. yüzyılın başından itibaren, hayvanların hukuki konumuna ilişkin ivmelenerek artan tartışmalar yürütülmektedir.² Hayvanların sosyal ve ekonomik hayattaki konumu; insanla olan ilişkisinden bağımsız bir varlık olarak ele alınması gerektiğine ilişkin yaklaşımlarla birlikte değişmeye başlamıştır. Bu doğrultuda, hayvanların bir hukuk nesnesi mi yoksa hak öznesi mi olduğuna dair süregelen söz konusu tartışma, hayvan haklarının nasıl korunması gerektiği meselesinin özünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda, hayvanların hukuki statüsü üzerine bir inceleme gerçekleştirmek amacıyla; önce bu çalışma metninde Osmanlı Modernleşmesinden günümüze kadar hayvan haklarının yasalarda nasıl korunduğuna dair kısa bir giriş yapılacaktır, ardından sokak hayvanlarının durumuna dair güncel tartışmalara değinilecektir. Bu kısa değerlendirme, Anayasa Mahkemesi'nin 24.3.2022 tarihli Hayvan Hakları Kanunu³'nün iptaline ilişkin dava dilekçesiyle birlikte Zühtü Arslan tarafından yazılan karşı oy gerekçesini incelemek söz konusu sorunları anlamak açısından faydalı olabilir.

2. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Hayvan Hakları

Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle modernleşmeyle birlikte hayvan hakları kapsamında çeşitli düzenlemelerin yapılması düşünülmüştür. Bu noktada, İmparatorluğun uygulanmasını öngördüğü ilk düzenlemeler av hayvanları ve ormanların durumuna ilişkindir. Avlanmayı kolaylaştırmak amacıyla ağaçların kesilmesi ve belirli türlerin yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmasıyla birlikte getirilen yasaklar önleyici olmasa da, Tanzimat'la birlikte, özellikle avcılığı düzenleyen caydırıcı yasalar çıkarılmaya başlanmıştır.⁴ Bu kapsamda, 1870'te yürürlüğe giren Orman Nizamnamesi ve 1872 tarihli Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi orman arazilerinin korunması, av alanlarının daraltılması ve avcılık lisanslarıyla birlikte avlanma

¹ <https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1453/Ekin+Keles>

² Otter et al. (2012), Laying the Foundations for an International Animal Protection Regime, s. 54

³ AYM, E.2021/97, K.2022/36

⁴ Sunar (2015), Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir: Hayvanlar, s. 113-155.

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV'ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

yöntemlerini de düzenleyen hükümler içermektedir.⁵ Buradan hareketle, Tanzimat sonrası Osmanlı'da çevre bilincinin yasal yollarla oluşturulmaya çalışıldığı ve Avrupa'dan iktibas edilen bu yasalarla doğal çevre ve hayvanlara ilişkin yeni bir yaklaşımın benimsendiği söylenebilir.

20. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı toplumunun hayvanlarla, özellikle de sokak hayvanlarıyla ilişkisinin modernleşme kapsamında değiştiği söylenebilir. Modern kentin temellerinin atılması amacıyla bir dizi değişimi öngören yeni şehircilik planlaması, bu kapsamda, sokak hayvanlarının şehirden uzaklaştırılmasını da içermektedir. Söz konusu politikalar doğrultusunda sokak köpeklerinin toplatılmasına karar verilmiş ve bu karar hem ulusal hem de uluslararası boyutta tepkilere neden olmuştur. Bu bağlamda, artan sokak köpeği saldırılarının da etkisiyle, 1911 yılında dönemin İstanbul Belediye Başkanı Suphi Bey, sokak köpeklerini Hayırsız Ada'ya göndermiş ve İstanbul'da bulunan köpek nüfusunun azaltılmasını hedeflemiştir.⁶ Burada yaşanan katliam devlet tarafından kabul edilmese de Ada'ya gönderilen köpeklerin sistematik şekilde itlâf edildiği yerel kaynaklarda ve gezi yazılarında belirtilmektedir. Bununla birlikte, Suphi Bey'den sonra göreve gelen Cemil Topuzlu da benzer şekilde, İstanbul'da kalan diğer köpeklerin toplatılmasını sağlamıştır.⁷

Bu noktada, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçişte, özellikle Cumhuriyetin modernleşme hedefleri doğrultusunda, sokak hayvanları politikasının aynı kaldığı söylenebilir. Yeni kent vizyonun gerektirdiği politikalarla birlikte ve Birinci Dünya Savaşı sırasında yayılan hayvan kaynaklı salgınların önüne geçilmesi amacıyla, sokak hayvanlarına yönelik Geç Osmanlı Dönemi'nde uygulamaya konan düzenlemelere benzer politikalar güdülmüştür. Bu kapsamda, kuduz vakalarının azaltılması için 1932 yılında yayımlanan 359 sayılı Genelge ile sahipsiz sokak köpeklerinin itlaf edilmesi öngörülmüştür. Buna göre:

[...] Yapılacak mücadelede şu esaslar takip edilecektir.

1. Sahipsiz olan bütün köpekler itlaf edilecektir.
2. Şehir ve kasabalar dâhilinde beslenen sahipli köpekler; hiçbir suretle başıboş olarak mahalle aralarında, çarşı ve pazarda dolaştırılmayacaktır. Dolaştırmak isteyenler hayvanın ısırmasına mahal bırakmamak üzere ağız ve burnuna birer maske takmaya mecbur tutulacaklardır. Bu hususun şehir ve kasabalar dâhilinde belediyeler tarafından neşir ve ilânı ile şiddetli murakabe edilmesi ve muhalif hareket edenler hakkında belediyece ceza tatbik edilmesi icap eder.⁸
3. Maskesiz görülecek köpeklerin itlaf edileceği de halka tefhim edilecek ve bunu müteakip maskesiz dolaştığı görülen köpekler itlaf edilecektir.
4. Köylerde bulunan sahipli köpekler gündüzleri bir mahalde bağlı olarak bulundurulacak ve ancak geceleri bekçilik işini görebilmeleri için serbest bırakılacaklardır. Bu mecburiyet köy ihtiyar heyeti vasıtasıyla bütün köylülere tamim edilecek ve mecburiyete riayet etmeyenlerin köpekleri itlaf edilecektir [...]⁹

⁵ İbid.

⁶ Cansız (2021), II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE HAYVAN HAKLARI (1908-1918), s. 196

⁷ Haytap, Osmanlıda Hayvan Hakları, <https://www.haytap.org/tr/2-mahmut-di->

⁸ Resmi Gazete, <https://resmigazete.gov.tr/arsiv/2123.pdf>

⁹ TBMM Kararları, Köpeklerle karşı itihaz edilecek tedbirler hakkında, <https://resmigazete.gov.tr/arsiv/2123.pdf>

Diğer taraftan, Cumhuriyetin ilk yıllarında hayvanların korunmasına ilişkin belirli yasal adımlar atılmış ve sahipli hayvanların öldürülmesi 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu kapsamında “Mala Zarar Verme” başlığı altında düzenlenmiştir. Bu doğrultuda, 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 521. maddesi¹⁰:

“Her kim, bila mucip başkasına ait olan bir hayvanı öldürür veya işe yaramayacak hale koyarsa sahibinin şikâyeti üzerine dört aya kadar hapis ve yüz liraya kadar ağır cezayı nakdiye mahkûm olur. Eğer ika olunan zarar, hafif ise yalnız otuz liraya kadar ağır cezayı nakdi ile iktifa olunabilir. Eğer hayvanın yalnız kıymetine noksan gelmiş ise hapis cezası bir aya ve cezai nakdi otuz liraya kadardır. Tarla ve arazisine kuş veya kümes hayvanları girmiş olan şahıs bunları zarar ika ederken görüp de öldürürse cezaen mesul olmaz.” şeklindedir.

Günümüze doğru geldiğimizde, sahipli ya da sahipsiz ayrımı yapılmaksızın tüm hayvanların kapsamlı bir korumaya tabi olmasına yönelik çalışmalar 1980’li yıllarda başlasa da bu doğrultuda herhangi bir somut adım atılmamıştır. Bu kapsamda, uluslararası boyutta hayvan haklarına ilişkin en önemli belgelerden biri olan “Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi”nin (*European Convention for the Protection of Pet Animals*) 2003 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmasıyla daha geniş bir hayvan hakları sisteminin oluşturulmasının önü açılmıştır.¹¹ Bu noktada öngörüldüğü üzere, Sözleşme’nin onaylanmasından bir sene sonra kabul edilen 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu, “[...] hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamak [...]”¹² amacıyla yürürlüğe girmiştir. 5326 sayılı Kabahatler Kanunu¹³ kapsamında ele alınan söz konusu Kanun, bir hukuk nesnesi olarak, sahipli ya da sahipsiz tüm hayvanların haklarını düzenlemektedir.¹⁴ 2004 tarihli Kanunun, kabahatler kapsamında ele alınmasının caydırıcılık sorununa yol açabileceğine dair kamuoyunda endişeler dile getirilmiş ancak 2021 tarihli Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un kabul edilmesiyle söz konusu yaptırım sorunun giderileceği ifade edilmiştir.¹⁵ Bu Kanun’un yürürlüğe girmesiyle birlikte, hayvanlara yönelik suçlar Türk Ceza Kanunu kapsamında sayılmış ve metinde “can” ibaresinin kullanılmasıyla birlikte hayvanların hukuki statüsü de değiştirilmiştir.¹⁶

3. Güncel Tartışmalar Işığında 5199 Sayılı Kanun

Bu noktada, öncüllerinden çok daha modern ve kapsayıcı olduğu düşünülse de, bu düzenlemeye ilişkin tartışmalar sürmektedir. Özellikle, sokak hayvanlarının toplatılmasıyla ilgili güncel gelişmeler neticesinde yerel yönetimlerin harekete geçmesi, Kanun’un uygulanabilirliğine ilişkin endişeleri derinleştirmektedir. Söz konusu tartışmalar kapsamında, 5199 sayılı Kanun’un 28/A maddesinde yer verilen ceza düzenlemesi ve 12. maddede sayılan “Hayvanların Kesimi” başlığına ilişkin eleştiriler yönetilmiş ve bu maddelerin iptali için Anayasa

¹⁰ Mevzuat, Türk Ceza Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.765.pdf>

¹¹ Gürler et al., Türkiye’de Hayvanları Koruma Kanununun Tarihsel Gelişimi, s. 328

¹² İbid.

¹³ Resmi Gazete, K.T. 31/3/2005, S.25772

¹⁴ Kıroğlu (2021), Türkiye’de Hayvanlara Yönelik Şiddetin Hayvan Hakları Koruma Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi, s. 176.

¹⁵ İbid.

¹⁶ İbid.

Mahkemesi'ne (AYM) başvurulmuştur. Kanun'un 28/A maddesiyle hayvanlara yönelik suçlara ilişkin soruşturma esasları düzenlenmekte ve ayrıca, yeni bir muhakeme şartı konulması öngörülmektedir:

[...] Sahibi tarafından işlenen suçlar da dâhil olmak üzere bu maddede belirtilen suçların işlenmesi halinde soruşturma yapılması Tarım ve Orman Bakanlığının il veya ilçe müdürlükleri tarafından Cumhuriyet başsavcılığına yazılı başvuruda bulunulmasına bağlıdır. Bu başvuru muhakeme şartı niteliğindedir [...] ¹⁷

Söz konusu maddenin iptaline ilişkin verilen dava dilekçesinde; maddede belirtilen muhakeme şartının haksızlığa yol açtığı, başvuru şartlarına dair düzenleme yapılmadığından keyfiliğe açık olduğu ve suçun yaptırımının diğer suç türleriyle orantılı olmadığı belirtilmektedir. ¹⁸ Bu doğrultuda, söz konusu davada iptal talebi oyçokluğuyla reddedilmesine rağmen, karşı oy gerekçesinin incelenmesi; Giriş bölümünde de kısaca değinildiği üzere, hayvan hakları ve hayvanların hukuki belgelerdeki statüsü üzerine bir değerlendirme yapmak için faydalı olabilir.

4. AYM İptal Davası Kapsamında Karşı Oy Gerekçesi

AYM'ye ana muhalefet partisi tarafından açılan iptal davasına ilişkin dilekçede, söz konusu maddenin caydırıcılığına ilişkin endişelere yer verilmektedir. Anayasa Mahkemesi Başkanı Zühtü Arslan tarafından yazılan karşı oy yazısında da benzer görüşler dile getirilmekte ve Kanun'un asli amacı olan etkin koruma hedefinin, saldırıya uğrayan hayvanları korumak amacıyla bulunulacak suç duyurusu kapsamında, savcılığın devre dışı bırakılmasıyla engellendiği ifade edilmektedir. Özellikle Arslan, maddede yer alan başvuru mekanizmalarının işleyişine yer verilmemesinin keyfiliğe yol açacağını belirterek Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 2. Maddesinin ¹⁹ ihlal edildiğini ifade etmektedir:

[...] Muhakeme şartı olarak belirlenen, "Tarım ve Orman Bakanlığının il veya ilçe müdürlükleri tarafından Cumhuriyet başsavcılığına yazılı başvuruda bulunulması" mekanizmasının nasıl çalışacağı, müdürlüklerin re'sen mi yoksa vatandaşlardan gelen şikayetler üzerine mi harekete geçebileceği, kişilerin şikayetlerinin nasıl değerlendirileceği, yazılı başvuru yapılıp yapılmaması konusunda takdir yetkilerinin olup olmadığı, varsa bu takdir yetkisinin hangi ilke, kriter ve şartlara göre kullanılacağı ve söz konusu müdürlüklerde hayvanlara karşı işlenen suçlar konusunda uzmanların istihdam edilip edilmeyeceği gibi hususlarda hiçbir düzenleme bulunmamaktadır [...] ²⁰

Aynı zamanda AYM Başkanı, temel esasların yönetmelik aracılığıyla belirlenmesinin "yargısal denetim merciini değiştirmesi"ne neden olabileceğine işaret ederek Anayasa'nın 7. Maddesine ²¹ aykırı olduğu görüşünü dile getirmektedir. Son olarak, söz konusu düzenlemenin,

¹⁷ Mevzuat, Hayvanları Koruma Kanunu,

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5199&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

¹⁸ AYM Kararlar Bilgi Bankası, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2022-36-nrm.pdf>

¹⁹ Madde 2, Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

²⁰ İbid.

²¹ Madde 7, Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez.

Anayasa'nın 56. maddesinde sayılan "sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı" kapsamında, bu maddede öngörülen devletin hayvanlara karşı negatif yükümlülükleriyle, yani siyasal iktidara sınır çizen düzenlemelerle uyuşmadığı ifade edilmektedir.²²

Buna göre, Kanun'daki eksikliklerin temel nedeninin, Geç Osmanlı Dönemi'nden günümüze hayvanların hukuken "mal" olarak ele alan yaklaşımın oluşturduğu söylenebilir. Burada hayvanların, her ne kadar can kabul edilse de, bir hak öznesi olarak benimsenmediği ve hayvanları "hukuk nesnesi" olarak gören Klasik Hukuk yaklaşımından uzaklaşamadığı, yaptırım açığıyla da gözler önüne serilmektedir. Bu kapsamda, söz konusu hukuki statü sorununu ortadan kaldırmak için yapılacak çalışmalarda yeni sorunlara yol açtığı görülmektedir. Örneğin; "Hayvan hangi temelde hak öznesi olarak ele alınabilir?" sorusu hala cevaplanmış değildir. Burada, kısa bir hak tanımlaması yapmak gerekir. Buna göre hak; "hukuken korunmuş kişisel menfaattir."²³ Bu tanımdan hareketle, hayvanın hak öznesi sayılabilmesi, menfaate sahip olması ve söz konusu menfaatin korunmasına bağlıdır. Bu yaklaşımla, zevk alabilen ve acı duyabilen hayvanların doğuştan gelen temel menfaatlerle birlikte onura ve değere sahip olduğu söylenebilir.²⁴ Bu bakış açısı merkeze alındığında somut, kapsayıcı ve koruyucu bir hayvan hakları mekanizmasının ancak hakkın tanımı ve hayvanların bu tanımdaki yerinin benimsenmesiyle gerçekleştirileceği ifade edilmelidir.

Arslan, bu noktada, hayvanı "özne" olarak kabul eden bazı yargı sistemlerine gönderme yaparak, hayvan haklarının, özellikle anayasal boyutta nasıl düzenlendiğine dair örnekler vermektedir:

"[...] Bu kapsamda Ekvador Anayasa Mahkemesi, yakın tarihli bir kararında "Estrellita" adındaki maymunun 18 yıldır yanında yaşadığı davacının evinden alınıp bir hayvanat bahçesine götürülmesinden kısa bir süre sonra ölmesi üzerine başlayan yargısal süreçte maymunun yaşam hakkının ihlaline hükmetmiştir. [...] Ekvador Anayasa Mahkemesi söz konusu kararında, hayvanların hakların öznesi olduğunu ve hayvan haklarının -kendine has özellikleriyle- Ekvador Anayasasının 71. maddesinde güvence altına alınan "Doğa haklarının spesifik bir boyutunu oluşturduğu"nu belirtmiştir. Diğer yandan Mahkeme, aynı anayasa hükmünün hayvanların korunması amacıyla her bireye, tüzel kişiliğe ya da topluluğa, "Doğa adına", hukuki süreç başlatma ve kamu otoritelerine başvurma hakkı tanıdığını vurgulamıştır [...]."

5. Sonuç

Sonuç olarak Türkiye'nin kalkınma ve gelişme sürecinin gerekleriyle hayvan haklarının korunması arasında bir gerilim görülmektedir. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, devletin salgın hastalıklarla mücadele etmek ve sokak hayvanlarının saldırılarını önlemek amacıyla uyguladığı politikalar hayvanların sistematik şekilde toplumdan uzaklaştırılmasına ve yok edilmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda, hayvanların doğal alanlarının şehirleşmeyle birlikte daraldığı gerçeği görmezden gelinmemeli ve bu söz konusu "modern şehir"e ilişkin, insanı merkeze alan planlama yaklaşımının yarattığı insan-doğa ikilemine de işaret edilmelidir. Nihayetinde, sokak hayvanlarının neden olduğu sorunlar göz ardı edilmeden, hayvan haklarına

²² İbid.

²³ Gözler, Hukuka Giriş: Menfaat Teorisi, s. 438.

²⁴ Stucki (2020), Towards a Theory of Legal Animal Rights: Simple and Fundamental Rights, s. 543

ilişkin hukuk metinlerinde hayvanın hukuki statüsü netleştirilmeli ve yaptırım mekanizması gözden geçirilmelidir.

6. Kaynakça

AYM Kararlar Bilgi Bankası (5 Ocak 2023),

<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2022-36-nrm.pdf> sitesinden alındı.

Cansız, D. (2021). II. Meşrutiyet döneminde hayvan hakları (1908-1918). *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 187-215.

Gözler, K. (2021). Hukuka Giriş, Ekin Kitabevi Yayınları.

Gürler, A., & Osmanağaoğlu, Ş. (2009). Türkiye'de hayvanları koruma kanununun tarihsel gelişimi. *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 15, 325-330.

Haytap (5 Ocak 2023). Osmanlıda Hayvan Hakları, <https://www.haytap.org/tr/2-mahmut-di-sitesinden> alındı.

Kanunu, H. K. 5199. *Resmî Gazete*, 25509(01).

KIROĞLU F (2021). Türkiye'de Hayvanlara Yönelik Şiddetin Hayvan Hakları Koruma Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi. *MEYAD Academy Journal*, 2021;2(2),172-85.

Otter, C., O'Sullivan, S., & Ross, S. (2012). Laying the Foundations for an International Animal Protection Regime. *Journal of Animal Ethics*, 2(1), 53–72.

Resmî Gazete (5 Ocak 2023), TBMM Kararları, <https://resmigazete.gov.tr/arsiv/2123.pdf> sitesinden alındı.

Stucki S. (2020), Towards a Theory of Legal Animal Rights: Simple and Fundamental Rights, *Oxford Journal of Legal Studies*, 40(3), 533–560.

Sunar, M. M. (2015). Hayvanlar. *Osmanlı İmparatorluğunda çevre ve şehir*, 113-154.